

Оксана ПРИСЯЖНЮК

кандидат філологічних
наук, Київська державна
академія водного транспор-
ту імені гетьмана Петра
Конашевича-Сагайдачного

ДК 821.161.2.Л.Українка

ОБРАЗ КРИМУ В ЛІРИЦІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Стаття присвячена відомій українській поетесі Лесі Українці, а саме її поезії найбільш яскравого й цікавого періоду творчості – кримського. Головне завдання, яке ставить автор статті, – інтерпретувати поетикальну природу та ідейний зміст. Лірика поетеси розглядається з нових позицій прочитання поетичного тексту.

Ключові слова: образ, ідея, мотив, жанр.

Південний краю! як тепер далеко
Лежиш від мене ти! за горами крутими...
Та не страшно
Моїм думкам осінньої негоди
На Чорнім морі. Швидше тої чайки
Вони перелетять за темні води.
Вони перелетять у ту країну,
Де небо ще синіє, як весняне,
Де виноград в долині зеленіє,
Де грає сонця проміння кохане.

Леся Українка

Сподіваюсь від моря дуже багато –
спасибі йому та південному сонцеві...
Леся Українка, лист від 22 червня
1891 р., Євпаторія

Крим, як відомо, відіграв важливу роль у житті та творчості Лесі Українки. Поетеса побувала у багатьох кримських містах – Євпаторії, Севастополі, Ялті, Бахчисараї, Саках, Балаклаві – й створила неперевершені ліричні твори, присвячені цьому прекрасному краєві, де «Вітри північні тремтять, затихаючи, / Між запашними кущами лавровими...» [3, с. 69].

Систематичні подорожі до Півдня були необхідністю. Через хворобу на туберкульоз кісток письменниця змушена була шукати ефективних способів для одужання. Саме «пошуки дійових засобів лікування приводили Лесю Українку й до Криму, з яким пов'язано чимало яскравих сторінок її життя і творчості, адже тут поетеса не тільки лікувалася, а й працювала, спілкувалася з однодумцями, вивчала історію і сучасність народів, що населяли в той час Крим» [1, с. 5].

Зазвичай дослідники виділяють три етапи кримського періоду життя поетки: 1) 1890–1891 рр.; 2) 1897–1898 рр.; 3) 1907–1908 рр.

Відомі також три ліричні цикли, створені на цих непротих життєвих етапах «тридцятилітньої війни»: «Кримські спогади» (1890–1891), «Кримські відгуки» (1897–1898), «Хвиля» (1907–1908).

Ми спробуємо визначити спільні мотиви, символічні фігури, ідейно-тематичні орієнтири у ліриці названих етапів творчості Лесі Українки. Це, власне, є головним завданням для реалізації мети статті – виявлення семантики ключових образів-символів, які виступають носіями певних ідеологічних первнів ліричних творів поетеси, у кристалізації просторової моделі Криму як неповторного художнього світу деміурга.

Перший кримський вояж об'єднує дві короткочасні поїздки Лесі Українки на лікування до Євпаторії. Тож, не дивно, що художнім підсумком, який резюмує пережиті події, почування й емоції під час першої мандрівки до Криму, є поезія «Спогад з Євпаторії».

Саме у цьому вірші знову зринають на папір, обрамлюючись у філігранні поетичні рядки, образи й мотиви першого кримського циклу – «Кримські спогади». Якраз цей ліричний цикл ввібрав у себе враження від першої подорожі поетеси по Криму, яка тривала протягом двох літ (літо 1890 р. та літо 1891 р.). Не зважаючи на те, що означений вірш написано у 1904 році, він повністю відбиває символізм першого циклу з кримського періоду творчості Лесі Українки, при цьому дублюючи у цитатах рядки з деяких поезій, написаних у минулому в Євпаторії (зокрема, «Тиша морська», 1890; «На човні», 1891).

Разом з тим, поезія «Спогад з Євпаторії» є своєрідною посвятою братові Михайлові, що завчасно пішов з життя 3 жовтня 1903 року.

Як відомо, «втрата коханого брата надовго травмувала поетесу. Два-три місяці вона була зовсім не здатною братися до будь-якої роботи. При всій своїй твердості духу довго не могла позбутися почуття пригніченості, якогось отупіння. Ще й наступного року, відвідавши могилу брата на Байковім цвинтарі в Києві, вона не могла примиритися з тим, що її брат справді там лежить. І все здається, що вона не повинна ні писати, ні говорити про нього інакше, як про живого» [2, с. 281].

А от дослідниця В.Іваненко так мотивує написання цього вірша: «...Йшли роки. Життєві дороги водили Лесю Українку по світах, далеких від Криму. Кримські береги вона тільки бачила з пароплава, коли неодноразово їздила з Одеси на Кавказ і з Кавказу до Одеси. В один із таких переїздів навесні 1904 р., коли пароплав стояв на рейді Євпаторії, зринули в пам'яті поетеси спогади про зустрічі тут з братом М.Косачем. Ці спогади ятрили її серце чи не все літо в Зеленому Гаю біля Гадяча, оформившись у вірш «Спогад з Євпаторії», що є даниною пам'яті передчасно померлого брата-однодумця і, значною мірою, підсумком мрій, сподівань і роздумів, викликаних перебуванням у Криму» [1, с. 12].

Тож, передостання строфа аналізованої поезії дослівно цитує рядки з вірша «На човні», де поетка в іпостасі ліричної героїні прямо звертається до свого брата. Не дивлячись на те, що «Євпаторія йому (брату. — *О.П.*) сподобалась, власне, євпаторійське море...» [3, с. 56], ліричний план твору цілком просяклий сумовитим, меланхолійним настроєм:

А тоді «Нас було тільки двоє,
хвилі скрізь коло нас коливались,
і такі ми самотні обое
серед того простору здавались.
Я дивилась на тебе, мій брате,
що гадала, не вимовлю зроду,
чим було тоді серце багате,
поховала я в тихую воду»
[3, с. 53].

Наявні тут мотиви самотності, незахищеності, розгубленості серед бурхливого життєвого моря та певної недовомовленості як, можливо, передчуття розлуки назавжди по-особливому підкреслюють загальну мінорність вірша, підводячи до своє-

рідного висновку – фінальних рядків поетичного тексту, оформлених риторичним запитанням й риторичним окликом:

Я дивлюсь на сю чорну безодню.
Де то спить моя думонька, де?
Де б не спала, навіки пропала,
так, як любе життя молоде!..
[3, с. 53].

І все ж, відчуваючи душею й тілом своє безпорадне становище, мисткиня остаточно не впадає в розпач, не втрачає надії, непохитно вірить у кращі часи, котрі мають обов'язково для неї настати («Stella Maris (морська зоря. – О.П.), може, завтра без печалі цілий світ осяє...» [3, с. 52]).

Неповторну образність інтелектуально-художнього світу Лесі Українки в аналізованому нами періоді її творчості репрезентує передусім символічний образ човна (вірш «На човні»):

Плине білий човник, хвилечка колише,
Хвилечка гойдає;
Плине білий човник, вітер ледве дише,
Ледве повіває
[3, с. 23].

«Білий човник» є протиставленням темної ночі й водночас порятунком від тяжких дум ліричної героїні:

Нічко дивна! тобі я корюся.
Геть всі темні думи сумні!
Не змагаюся вже, не борюся,
Потопаю в сріблястому сні
[3, с. 22].

Як підсвідомий заклик до всього прогресивного українського суспільства і, разом з тим, як бажання змін у власному житті звучать наступні рядки вірша, висока символіка й непересічне значення яких невідпорні:

Плиньмо геть за тее корабельне місто,
Там, де нам прекрасна
Доріженька сяє, де пала огнисто
Stella maris ясна
[3, с. 23].

Символічний характер Лесиної поезії «На човні» підтверджує лист брата Михайла, написаний після повернення з Криму, в якому привертає увагу, зокрема, такий уривок:

«Нам випадає доля першим одпихати човен з хвилевої пристані і пустити у дальшу плавбу, хоч певно кінця їм ми не зобачим, проте зоря таки нам ясно світить, і ми по змозі дамо добрий керунок човневі у далеку чудову путь. І він таки дійде своєї мети, і тоді на щасливому березі згадають нас, перших керовничих, на великому морі великого діла» (процитовано за [1, с. 8]).

Прекрасний і самобутній, напрочуд зримий образ Криму постає в ліричних віршах «Мердвен», «Байдари», «Татарочка». У цих високо художніх поетичних текстах наявні як статичні, так і рухомі картини конкретних міських чи сільських топосів, також загальна візія неповторної кримської природи, з її дивними гірськими ландшафтами й чарівним непоборним морем.

Надзвичайно видимий, справдешній опис вояжу докладно зображений у вірші «Байдари», по-скільки динамічна картина кримської натури, реальної міської / сільської дійсності доступно передана через плавне відтворення рухомих малюнків, подачу живих епізодів, реалістичних явищ буття, що врешті-решт вдало спрацьовує на кристалізацію у поетичному тексті філософом найвищого рівня як соціального плану, так і релігійного, умоглядного. А в поетикальному просторі твору художній задум письменниці вдало зреалізовується через форму терцини:

Дорога довга. Чагарі, долини,
На небі палкому ніде ні хмари.
Ми їдемо, спочинку ні хвилини.

Коли зненацька чую: «Ось Байдари!»
Дивлюся: брама, сиві дві скеліни...
О, що се? Чудо чи потужні чари?

Немов заслонила впала і відкрила
Натури дивні, красні дари,
Що досі від людських очей ховались.

Щоб тут жити, треба мати крила!
Вже люди, певне, від тієї пори
Тут не живуть, як з раєм попрощались.

.....
Один зелений бескид, другий – темний.
Здалека море хвилі золотії
Шле, наче провість волі і надії...

Чи се той світ, загублений, таємний,
Забутий незабутній рай наземний,
Що так давно шукають наші мрії?..
[3, с. 25 – 26].

Якщо у вище аналізованій поезії закумуляовано образок гарного, щасливого земного життя – «Забутий незабутній рай наземний», – що, зокрема, поданий через майже перманентний, навіть традиційний для Лесі Українки стилістичний прийом – оксюморон, то у вірші «Мердвен» реалістичні картини абсолютно протилежні прелімінарним. Тут у поетичному просторі твору мислиться інша сторона кримських топосів й водночас інший бік людського буття:

Бескиди сиві, червонії скелі,
Дикі, непевні, нависли над нами.
Се, кажуть люди, злих духів оселі
Стали під хмари стінами.

З гір аж до моря уступи сягають,
Люди прозвали їх Чортові сходи;
Ходять злі духи по них та збігають
Гучні веснянії води
[3, с. 25].

Вірш «Татарочка» також позначений епічним первнем. В ідеологічному плані тут важливим є культурологічний аспект. За тематичною ознакою вірш можна «ранжирувати» і як поезію-враження, і як жанр ліричного портрета:

Там, за містом, понад шляхом битим,
По гарячій каменистій полі
Йде дівча татарськеє вродливе,
Молоденьке, ще гуля по волі.

На чорнявій сміливій голівці
Червоніє шапочка маленька,
Вид смуглявий ледве прикриває
Шовком шитая чадра біленька
[3, с. 26].

Принагідно зауважимо, що «дослідники творчості поетеси схиляються до думки, що більшість віршів цього циклу («Кримські спогади». — О.П.) писалися під свіжим враженням від Криму вдома. Сестра ж письменниці О.Косач-Кривинюк справедливо вважала, що вірші могли народитися і невдовзі після подорожі, і під час неї під безпосереднім враженням від баченого. Що ж стосується оформлення цих віршів у цикл, то тут сумніву немає: це поетеса зробила вже вдома, добре осмисливши місце кожного вірша у циклі. Цікаво, що не хронологічна послідовність і не маршрут подорожі стали композиційною основою «Кримських спогадів». ...Цикл об'єднаний провідною думкою, якій підпорядкована і послідовність у розміщенні віршів» [1, с. 7].

Знаковою для кримського періоду творчості Лесі Українки є поезія «Хвиля» з однойменного ліричного циклу 1907 — 1908 років. Вона була написана, як і більшість інтерпретованих у нашій статті Лесиних віршів, в Євпаторії. Дата її створення — 8 липня 1908 року — майже рівно через чотири роки після «Спогаду з Євпаторії» (27 липня 1904 р.), що апріорі сприймається реципієнтом дещо символічно.

Вірш багатий асоціативним мисленням, цікавими й неповторними тропами, виразною кольоровою гамою, різноманітністю відтінків. Але це — не «чистий пейзаж», бо життя природи та людини у поетичному просторі твору, художньому світосприйнятті поетки, її феноменальній картині світу завжди нерозривні. Висока філософічність, блискуча майстерність у естетичному оформленні думки, неповторність та вишуканість ліричного первня, при цьому наскрізний драматизм творів, що в ніякому разі не заперечує їх епічне начало, перманентні для ідейно-художньої монолітності поезії Лесі Українки. Застосувавши художній прийом синестезії, авторка змодельовала виразну картину морської стихії:

Хвиля йде, —
вал гуде —
білий, смілий, срібний, дрібний,
нападе...
[3, с. 214].

Отже, образ Криму в ліричних творах Лесі Українки талановито кристалізований через низку опорних образків,

мотивів, символів, колоритних, сакральних для художнього мислення письменниці. Адже, Крим у поетикальній площині, ідейно-художньому просторі Лесиної творчості, її світогляді — це природа, культура, історія, етнос, самобутні міста і села, неповторні звичаї та традиції, гарні враження від побаченого, нові знання, розширений кругозір, але при цьому всьому непорушна, ще більш стала й незламна ідеологія поетки. Перспективи наших подальших літературознавчих досліджень вбачаються у художній інтерпретації, науковому аналізі інших поетичних творів Лесі Українки.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Іваненко В.* Крим у житті й творчості Лесі Українки / В.Г.Іваненко // Кримські спогади: Вірші, поеми, проза, листи / Леся Українка. — Сімферополь: Таврія, 1986. — 304 с.
2. *Костенко А.* Леся Українка: Художньо-документальна біографія / Костенко А.І. — К.: Дніпро, 1985. — 393 с.
3. *Українка Леся.* Кримські спогади: Вірші, поеми, проза, листи / Леся Українка. — Сімферополь: Таврія, 1986. — 304 с.

АННОТАЦІЯ

Присяжнюк О.М. Образ Крима в лирике Лесі Українки.

Стаття посвячена известной украинской поэтессе Лесе Украинке, а именно её поэзии наиболее яркого и интересного периода творчества — крымского. Главное задание, которое ставит автор статьи, — интерпретировать поэтикальную природу и идейное содержание. Лирика поэтессы рассматривается с новых позиций чтения поэтического текста.

Ключевые слова: образ, идея, мотив, жанр.

SUMMARY

Prysiazhniuk O.M. The image of the Crimean in lyrical genre by Lesya Ukrainka.

The article is dedicated to the prominent Ukrainian poetess — Lesya Ukrainka, namely to the most interesting and fascinating period of her oeuvre — the Crimean. The author of the article aims to interpret the poetic origin and the plot message. The poetess's lyric poetry is analyzed from the position of a new poetic text reading.

Key words: image, concept, motives, genre.